

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри французької
філології
Львівського національного
університету імені Івана Франка

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ОПОВІДІ У «ЗАПИСКАХ ІЗ НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ» АННІ ЕРНО

Творчість французької письменниці Анні Ерно є не тільки літературним, але й лінгво-стилістичним феноменом. Передання самобутньої картини світу, яка поєднує автобіографічні факти, близькі до документальної фіксації подій з суспільного життя Франції другої половини ХХ століття, спогади, емоції, здійснюється шляхом детального соціо-лінгвістичного, семантичного, контекстуального аналізу письма самим автором. Саме тому твори Анні Ерно подекуди нагадують наукові есе, а не художні тексти.

Постановка наукової проблеми та її значення. У контексті сучасного франкомовного жіночого дискурсу оригінальність художнього методу Анні Ерно полягає у його інтертекстуальності. Зважаючи на те, що саме вона відіграє вагомий прагматичну роль впливу та переконання читача, дослідження у цьому напрямку є важливими і перспективними.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Вивченням категорій інтертекстуальності та поліфонії займалися М. Бахтін [1], Н. Фатеева [3] та багато інших. Глибокий літературно-критичний аналіз творчого методу письменниці здійснили Ф.-І. Жане [6] та М. Башоль [4]. Однак, прагматико-стилістичний аспект письма Анні Ерно вимагає додаткового дослідження.

Мета і завдання статті. Стаття спрямована на дослідження інтертекстуальної природи твору Анні Ерно «Записки із зовнішнього світу» («Journal du dehors» (1993)) (далі – «Записки»), окреслення прагматико-стилістичних функцій референцій та цитат, а також опис специфіки введення їх у текст оповіді.

Виклад основного матеріалу. У жанровому аспекті Анні Ерно визначає свій твір «Записки» як щоденник. Однак вона зазначає, що йдеться не про особистий щоденник, а про твір, в якому була б відсутня інтроспективність, особисті деталі, «я», який би став фотофіксацією щоденної урбаністичної, колективної дійсності [6, с. 25]. Таким чином, можна вважати, що за своєю природою це – синкретичний твір, який водночас містить риси роману, щоденника та хроніки.

Творчий метод Анні Ерно кваліфікується як «écriture plate», «factuelle», «clinique» [4, с. 41], тобто передбачає об'єктивне дистанціювання, відсутність виражених афектів та співучасті з читачем [6, с. 34], знаходиться між літературою, соціологією та історією [6, с. 54].

Вважаємо, що у випадку «Записок» автор значною мірою досягає поставленої мети за допомогою засобів інтертекстуальності – референцій та цитат. Якщо застосувати критерії класифікації Н. Фатеевої [3], то досліджуваний художній текст містить риси *власне інтертекстуальності* (комплекси цитат) та *метатекстуальності* («переказ або посилання коментарів на претекст, дописування чужого претексту, гру із претекстами» [2, с. 210]).

Ключовими засобами реалізації інтертекстуальності, які розглядаються у статті у стилістичному, прагматичному та структурному аспектах, є *референція* та *цитата*. Функціонально ці засоби не протиставляються. Різниця між ними полягає у тому, що референція є тільки покликанням на інформаційне джерело (автора, твір, передачу), тоді як цитата надає його мовно-змістове наповнення.

У випадку цього художнього тексту поняття інтертекстуальності тісно пов'язане із поліфонією. Бажаною об'єктивною фіксацією колективного урбаністичного дискурсу досягається за допомогою присутності «голосів» оповідача та інших мовців (найчастіше анонімних).

Розглянемо різні способи введення у художній текст цитат та референцій на мовні (зокрема інші різножанрові тексти) та позамовні реалії й окреслимо їхні прагматико-стилістичні функції.

I. Референції на інші тексти, як правило, наводяться у формі заголовків періодичних видань, радіо- та телепередач, художні тексти – із зазначенням заголовка та автора. Для того, щоб підкреслити їхній гетерогенний характер, найчастіше автор використовує графічний засіб маркування – *курсив*. У структурному аспекті такі вкраплення є претекстами для коментарів, які містяться в оповіді. У прагматичному аспекті за допомогою референцій автор підкреслює достовірність й автентичність інформації, тобто здійснює переконливий вплив на читача. Зазвичай, у творі «Записки» референція (далі – виділено підкресленням) йде у парі з авторським коментарем претексту, наприклад:

1. «Ania Francos a un cancer. Elle écrit dans *L'Autre Journal* «Chronique d'une mort annoncée». [...] Elle parle de son petit garçon qui lui a demandé «est-ce que tu vas vivre jusqu'à ce que je sois grand». On ne peut pas lire cela, nous pensons tout par rapport à la vie. Pour Ania Francos, tout est par rapport à la mort» [5, с. 40];

2. «Dans *Libération*, Jacques Le Goff, historien: «Le métro me dépayse.» Les gens qui le prennent tous les jours seraient-ils dépayés en se rendant au Collège de France? On n'a pas l'occasion de le savoir» [5, с. 47];

3. «J'ai acheté *Marie-Claire* à la gare de la Ville Nouvelle. *L'horoscope du mois*: «Vous allez rencontrer un homme merveilleux.» Plusieurs fois dans la journée je me suis demandé si l'homme à qui j'étais en train de parler était celui-là» [5, с. 18]

Фактично, всі три приклади презентують біноми «стимул-реакція», як про це говорив М. Бахтін: «текстова комунікація передбачає взаємодію макроїдей. Твір є відповіддю на те, що було вже сказано про цей предмет» [1, с. 412]. Однак, кожен коментар, окрім інформативної складової, має стилістичне та емоційне навантаження: у першому прикладі – це контраст і драматизм, у другому – іронія, у третьому – гумор та легка самоіронія.

Референція може залучати також інші письмові джерела без визначеного автора. Найчастіше йдеться про введення у текст роману міських написів (вивісок, афіш, написів на стінах, слоганів, графіті), які є особливим підвидом колективного урбаністичного дискурсу. Таким чином, поліфонічність роману посилюється. У прагматичному аспекті забезпечується більша переконливість та наочність художнього тексту. По суті, він наближається до фотографії, що повністю збігається з інтенцією автора, яку Анні Ерно декларує у передмові: «я намагалася практикувати фотографічне письмо реальності» (*переклад – Н. Я.*) [5, с. 9].

Для візуального увиразнення цих референційних вкраплень використовуються такі паравербальні та пунктуаційні засоби, як капіталізований шрифт і лапки (1), зміна просторового оформлення тексту (2), курсив (3):

1. «Sur les murs de la gare de Cergy, il y a écrit, depuis les émeutes d’octobre: ALGÉRIE JE T’AIME, avec une fleur couleur de sang entre «Algérie» et «je»» [5, с. 85].

2. «Sur les murs de la salle où un professeur explique Proust, à la fac de Nanterre:

Jouir sans entraves

Sexualité libre

Amour libre

Étudiant tu dors tu perds ta vie

Imposons l’égalité économique» [5, с. 67]

3. «[...] dans un coin de mur plus sombre, en rouge, *Il n’y a pas de sous-hommes*» [5, с. 30]

Треба також зазначити, що такі референції мають компенсаційний характер, адже імплікують асоціації з візуальними образами, знайомими читачеві (кольорами, формами і розмірами малюнків). З огляду на це, текст справляє набагато потужніший прагматичний вплив на читача у плані емоційного сприйняття тексту (драматичність подій в Алжирі (1), протест проти нерівноправності (3)).

Автор не нехтує також введенням гри слів, яка створена деформацією візуального зображення напису назви станції у паризькому метро. Попри її дещо нецензурний і гротескний характер (у перекладі: «Палата депутатів» → «Палата повій»), ця гра слів містить великий імпліцитний потенціал, який породжує подальший авторський коментар:

«À la station Chambre des députés, le «dé» a été gratté: Chambre des putes. Signe d’antiparlementarisme.» [5, с. 71]

Свою лепту у інтертекстуальність «Записок» вносить також використання власних назв та аббревіатур зі сфери інфраструктурного дискурсу (торгівлі, транспорту, житла). Автор фіксує щоденний вокабуляр назв міських реалій: «sous les Abrisbus» [5, с. 8] (назва зупинки транспорту), «la gare R.E.R.» [5, с. 11] (назва залізничних ліній), «faire leurs courses à Franprix» [5, с. 11] (назва супермаркету), «à Super-M, la caissière est âgée» [5, с. 24] (назва супермаркету), «les grévistes de la S.N.C.F.» [5, с. 51] (назва залізничних ліній), «des s.d.f.» [5, с. 100] (аббревіатура для осіб без визначеного місця проживання), «un papier de sables hollandaise Spirits, une bouteille cassée de Coca-Cola, des emballages de bière, la Gazette-Télex» [5, с. 27] (назви продуктів споживання). У прагматичному плані використання у художньому тексті такої лексики підкреслює його автентичність.

II. Ще одним важливим проявом інтертекстуальності твору «Записки» є частотне використання цитат, або ж непрямой мови. Згідно з визначенням, поданим О.О. Селівановою «цитата [...] – один з виявів категорії інтертекстуальності, дослівне введення до тексту фрагмента іншого тексту або висловлення. Цитата зумовлює рекурсивні відношення діалогічності тексту із семіотичним універсумом культури» [2, с. 784]. Оскільки основною письменницькою інтенцією Анні Ерно є «врятувати від зникнення осіб і речі, поруч з якими я була дійовою особою, або свідком у конкретному суспільстві та у конкретний час» (*переклад – Н. Я.*) [6, с. 114], а її творчий метод є документальним, то вибір такого мовно-стилістичного засобу як цитата є вмотивованим.

Потрібно зазначити, що, на відміну від цитістості референцій, цитати здебільшого можна вважати анонімними, адже мовці, яким вони належать, є частинами натовпу. У цьому аспекті статус цитати може бути нестабільним, адже немає конкретних даних щодо її джерела та авторитетності. Цитати з аналізованого твору можуть також вважатися авторським вимислом. Однак, тут слід зважити на складність документальної фіксації усного повсякденного дискурсу, а також врахувати твердження Анні Ерно про те, що «підхід до письма, який завжди був у мене, це дослідження зовнішньої та внутрішньої реальності, інтимного та соціального поза всякою фікцією» [6, с. 36].

Цитата є також засобом реалізації багатоголосся, адже вона несе у собі просодичні імплікації шуму, головної мови, крику, співу, вигуків. Автор «соноризує» оповідь, вдаючись до цитування окличних, питальних висловлювань, повторів, які є характерними для розмовного реєстру мовлення. У лексичному ж плані часто йдеться про висловлювання, які містять фамільярну нецензурну лексику. У цьому контексті треба згадати твердження М. Бахтіна, що у фамільярному мовленні, з огляду на відпадання мовленнєвих заборон та умовностей, можливий особливий, неофіційний, вільний підхід до дійсності (для нього притаманна вулична голосна відвертість та називання речей своїми іменами) [1, с. 414]. Розглянемо кілька прикладів:

1. «Une voix puissante, pleine de fausses notes [...] Il chante toujours les mêmes chansons [...] comme «Là-haut sur la montagne, l’était un vieux chalet», aussi «Je ne regrette rien» d’Édith Piaf» [5, с. 20] – спів жебрака у метро;

2. «Aussitôt l’aveugle s’arrête de chanter et crie à la cantonade MERCI BIEN ET BONNE JOURNÉE» [5, с. 21] – голосні подяки жебрака;

3. «*Regarde où tu marches!*» s'exclame une mère à son petit garçon.» [5, с. 14] – вигук незадоволеної матері;

4. «[...] un livre dont chaque page commence ainsi: «*Quelle heure est-il? – Il est l'heure de...*» (*déjeuner, aller à l'école, nourrir le chat, etc.*) [...] La petite fille répète avec jubilation de plus en plus fort: «*il est quatre heures, c'est l'heure de sortir bébé – il est cinq heures, c'est l'heure de changer l'eau du poisson*», etc. [...] Elle s'énerve, s'agite [...] de colère, «*quelle heure est-il c'est l'heure de*» [5, с. 15] – дитяче мовлення.

Техніки введення цитати у текст є різними. Можливе інтегрування цитати у речення як одного із членів речення без надання окремого статусу. У цьому випадку найчастіше йдеться не про інтегрування розгорнутої цитати, а окремих її уривків: «*Elle a désigné du doigt dans le compartiment réfrigéré les modèles de glace qu'elle désirait pour le soir du réveillon, «celle-ci», «celle-ci» [...]*» [5, с. 32]; «*Voix traînante, presque rêveuse des femmes pour dire «je prendrai deux escalopes de veau» – poème de la vie domestique se récitant avec satisfaction [...] satisfaction de montrer qu'on «vit bien» ou qu'on sait recevoir avec largesse*» [5, с. 42]. Таким чином, поліфонія оповіді зумовлена тим, що вона складена з висловлювань «інших».

Цікаво, що така техніка введення цитат поєднується з коментарем, в якому автор аналізує прагматичну специфіку висловлювання іншого, наприклад: «*Je ne suis pas un voleur, un assassin, je suis un clochard!*» [...] (*Dire «je suis sans travail» attire immédiatement la suspicion des gens*)» [5, с. 78].

Коментування цитат, окрім поліфонії, виконує стилістичну функцію введення іронії (1), легкого сарказму (2) та контрасту (3), а у прагматичному аспекті це викликає сміховий ефект, несподіванку, зацікавлення читача:

1. «*Le directeur de la galerie de peinture, rue Mazarine, dit à une visiteuse, d'une voix mesurée, devant un tableau: «une toile d'une telle sensualité» [...] à la place «d'une telle sensualité» ils auraient bien pu dire «une telle fraîcheur» ou «une telle violence!» sans que l'absence de rapport entre le tableau et l'appréciation soit modifiée*» [5, с. 21] – іронізація надмірної патетичності при описі картини;

2. «*Est-ce que vous aimez lire?» Elle répond: «Oh ça ne me dérange pas [...]» («Ça ne me dérange pas» de faire la vaisselle, la cuisine, travailler debout [...] des choses pénibles. Lire peut donc en faire partie)*» [5, с. 76–77] – сатиричне трактування зневажливого ставлення до читання;

3. «*Le président de la République a parlé à la télévision dimanche. Plusieurs fois il a dit «beaucoup de petites gens» (pensent ceci, souffrent de cela, etc.), comme si ces gens qu'il qualifie ainsi ne l'écoutaient [...] Cela signifiait aussi qu'il appartenait, lui, aux «grandes gens» [5, с. 39–40]* – іронізація поведінки посадовця, яка опирається на контраст позиціонування його та інших громадян.

Інтегрування цитат у текст оповіді може відбуватися через оригінальний симбіоз прямої та непрямої мови, причому синтаксично-пунктуаційного оформлення прямої мови не завжди дотримано, наприклад: «[...] la jeune femme multiplie les incidents lourdes de significations, «on ne pouvait pas enfoncer la porte, massive, c'est un immeuble ancien», les indications temporelles, «avant-hier», «hier», menant à un présent d'horreur. Elle s'interrompt, «bon», relance en feignant la surprise «et voilà que», petits mouvement de langue, geste de la main» [5, с. 46]; «*La fille lit et commente Télérama, «tiens, on va voir La vache et le prisonnier!*», etc. La mère sort des chips, «elles ont à l'oignon!». [...] La mère: «*On va au supermarché en rentrant. – Non, je reste devant la télé. – Bon, fais ce que tu veux.*» [5, с. 49].

Інтертекстуальність «Записок» полягає також у жанровому синкретизмі, адже художній текст містить передрук рекламних текстів, слоганів, переказ радіопередачі.

Висновки. У нашій статті проаналізовано прагматико-стилістичні функції та специфіку введення в оповідь таких засобів інтертекстуальності як референція та метафора. Встановлено, що за допомогою цих засобів автор інтегрує у текст «Записок із навколишнього світу» уривки інших нехудожніх дискурсів і, таким чином, відносно об'єктивно фіксує суспільну реальність, переконуючи читача у її достовірності.

Література:

1. Бахтін М. Висловлювання як одиниця мовленнєвого спілкування. Антологія світової літературно критичної думки ХХ ст. Львів: Літопис, 2001. С. 406–415.
2. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2010. 844 с.
3. Фатеева Н.А. Контрапункт интертекстуальности, или интертекст в мире текстов. Москва, 2000. 282 с.
4. Bacholle M. 2000, Un passé contraignant: Double bind et transculturation. Amsterdam: Éditions Rodopi B.V., 2000. С. 27–45
5. Ernaux M. Journal du dehors. Barcelone: Éditions Gallimard, 1993. 107 с.
6. Ernaux A., Jeannet F.-I. L'écriture comme un couteau. Barcelone: Éditions Gallimard, 2011. 149 с.

Анотація

Н. Ярошко. ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ ОПОВІДІ У «ЗАПИСКАХ ІЗ НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ» АННІ ЕРНО

У статті розглянуто зв'язок між авторською інтенцією достовірної фіксації колективного урбаністичного дискурсу та інтертекстуальністю. Досліджено засоби реалізації інтертекстуальності у художньому тексті, а саме референцію та цитату. Встановлено, що вони слугують претекстами для стилістично забарвлених авторських коментарів та створюють ефект переконання читача у достовірності сказаного.

Ключові слова: інтертекстуальність, референція, цитата, поліфонія, оповідь, претекст.

Аннотация

**Н. Ярошко. ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТЬ ПОВЕСТВОВАНИЯ
В «ЗАПИСКАХ ИЗ ОКРУЖАЮЩЕГО МИРА» АННИ ЭРНО**

В статье рассмотрена связь между авторской интенцией достоверной фиксации коллективного урбанистического дискурса и интертекстуальностью. Исследованы средства реализации интертекстуальности в художественном тексте, а именно референция и цитата. Установлено, что они служат претекстами для стилистически окрашенных авторских комментариев и создают эффект убеждения читателя в достоверности сказанного.

Ключевые слова: интертекстуальность, референция, цитата, полифония, повествование, претекст.

Summary

N. Yaroshko. INTERTEXTUALITY OF THE NARRATION IN «EXTERIORS» BY ANNIE ERNAUX

The article considers the connection between the author's intention to fix faithfully the collective urban discourse and intertextuality. Besides that, it deals with the means of implementing intertextuality in the narration, namely the reference and the quotation. It appears that those means are served as pretexts for stylistically colored author's comments and create the effect of convincing a reader in the veracity of what is said.

Key words: intertextuality, reference, quotation, polyphony, narration, pretext.